

به نام خدا

رابطه هوش اخلاقی و مهارت های اجتماعی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان

مolfan :

آرش تمنادار

حسین خوشنودی

سارا کشمیری

زهرا اکبری

پیمان هوشیار

انتشارات بامن

(با همکاری سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۲)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: تمنادار، آرش، ۱۳۶۴-
عنوان و نام پدیدآور: رابطه هوش اخلاقی و مهارت های اجتماعی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان/
مولفان آرش تمنادار، حسین خوشنودی، سارا کشمیری، زهرا اکبری، پیمان هوشیار.
مشخصات نشر: انتشارات بامن، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۷۵ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۳۰۰-۶۷-۲
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه: ص ۷۵-۶۹.
موضوع: هوش اخلاقی - مهارت های اجتماعی - عملکرد تحصیلی دانش آموزان
شناسه افزوده: خوشنودی، حسین، ۱۳۶۳
شناسه افزوده: کشمیری، سارا، ۱۳۷۹
شناسه افزوده: اکبری، زهرا، ۱۳۷۹
شناسه افزوده: هوشیار، پیمان، ۱۳۷۰
رده بندی کنگره: GV۷۱۸
رده بندی دیویی: ۸۰۷
شماره کتابشناسی ملی: ۹۵۱۴۱۷۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیپا

نام کتاب: رابطه هوش اخلاقی و مهارت های اجتماعی با عملکرد تحصیلی دانش آموزان
مولفان: آرش تمنادار - حسین خوشنودی - سارا کشمیری - زهرا اکبری - پیمان هوشیار

ناشر: انتشارات بامن

صفحه آرایی، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۲

چاپ: زبرجد

قیمت: ۶۹۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۳۰۰-۶۷-۲

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

فهرست مطالب

۵	فصل اول
۵	کلیات
۵	مقدمه
۸	بیان هوش اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی
۱۱	ضرورت مهارت‌های سازگاری اجتماعی
۱۴	تعاریف مفهومی و عملیاتی
۱۷	فصل دوم
۱۷	ادبیات و پیشینه هوش اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی
۱۷	مقدمه
۱۷	مبانی نظری
۱۹	اصول ضروری هوش اخلاقی
۲۱	ابعاد هوش اخلاقی از دیدگاه لنیک و کیل
۲۱	مؤلفه های هوش اخلاقی لنیک و کیل از دیدگاه قرآن کریم وائمه معصومین(ع)
۲۳	نکاتی برای ایجاد هوش اخلاقی
۲۵	انتقال ارزش ها، پایه هوش اخلاقی
۲۶	مهارت های اجتماعی
۲۶	مفهوم مهارت های اجتماعی
۳۱	ویژگی های رفتار اجتماعی
۳۲	عوامل مؤثر در اجتماعی شدن
۳۷	مهارت های اجتماعی پایه
۳۷	مراحل آماده سازی مهارت های اجتماعی
۳۸	اجزاء تشکیل دهنده مهارت های اجتماعی
۳۹	خصوصیات افراد دارای مهارت های اجتماعی
۴۰	علل نقص در مهارت‌های اجتماعی
۴۰	روش های آموزش مهارت های اجتماعی
۴۱	رویکرد جدید در تدریس مهارت‌های اجتماعی
۴۵	برخی از مهارت‌های اجتماعی لازم برای زندگی
۴۸	نظر قرآن در مورد اجتماعی بودن انسان
۵۰	عملکرد تحصیلی
۵۰	مفهوم عملکرد تحصیلی

۵۱	..... عوامل مؤثر در عملکرد تحصیلی
۵۴	..... انگیزه پیشرفت تحصیلی
۵۶	..... عوامل تأثیر گذار بر پیشرفت تحصیلی
۶۲	..... نظریه های پیشرفت تحصیلی
۶۳	..... ۱- گانیه
۶۴	..... جمع بندی
۶۶	..... موانع و محدودیتها
۶۶	..... الف) محدودیتهای در اختیار محقق
۶۶	..... پیشنهادات
۶۹	..... منابع و مأخذ
۶۹	..... منابع فارسی
۷۱	..... منابع انگلیسی

فصل اول

کلیات

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است و به همین دلیل از لحظه تولد تا آخر عمر در اجتماع به سر می برد و دائماً در تعامل با انسان های دیگر می باشد. اودریافته است که در جمع بودن می تواند مشکلات اورا مرتفع نماید و به همین منظور همواره یاد می گیرد که چگونه بایستی در جمع زندگی کند و نیازهای خود را ارضا نماید. بنابراین لزوم آموزش مهارت های اجتماعی در زندگی فرد مطرح می شود. این که چگونه و با چه کیفیتی در جمع حضور یابد و رفتارهای گروهی مناسب از خود نشان دهد. موضوع مهارت های اجتماعی کودکان بخشی از مسئله اجتماعی شدن آن هاست (سلیمانی و همکاران، ۱۳۸۸).

از بین تمامی سازمان هایی که نقش کلیدی در اجتماعی کردن افراد دارند، مدرسه اولین جایگاه رسمی تجربه اجتماعی کودکان است و در این زمینه نقش تعیین کننده دارد. اجتماعی شدن فرایندی است که در آن هنجارها، مهارت ها، انگیزه ها، نگرش ها و رفتارهای فرد شکل می گیرد تا ایفای نقش کنونی یا آتی او در جامعه مناسب و مطلوب شناخته شود. در این فرایند، اکتساب و به کارگیری مهارت های اجتماعی و چگونگی برقراری ارتباط و تعامل با دیگران، یکی از مؤلفه های اصلی رشد اجتماعی بخصوص در بین کودکان و نوجوانان محسوب می شود. بنا به تعریف، مهارت های اجتماعی به رفتارهای آموخته شده و مقبول جامعه اطلاق می شود، رفتارهایی که شخص می تواند با دیگران به نحوی ارتباط متقابل برقرار کند که به بروز پاسخ های مثبت و پرهیز از پاسخ های منفی بینجامد (ابطحی و ندری، ۱۳۹۰).

مهارت های اجتماعی، مجموعه توانمندی هایی است که موجب موفقیت در زندگی اجتماعی فرد می شود. هر فرد برای زندگی موفق در یک جامعه، علاوه بر مهارت های فردی به مهارت های دیگری نیاز دارد که از آن به نام مهارت های اجتماعی یاد می کنند. مهارت اجتماعی به مجموعه رفتارهای فراگرفته قابل قبولی گفته می شود که فرد را قادر می سازد با دیگران رابطه مؤثر داشته و از عکس العمل های نامعقول اجتماعی خودداری کند (ماتسون و بویسجولی^۱، ۲۰۰۸؛ به نقل از پورمختار، ۱۳۹۲).

فقدان مهارت های اجتماعی موجب چالش های اخلاقی برای افراد می شود. رشد اخلاقی حاصل تعامل بین طبیعت و تربیت است. اخلاق در نتیجه تعامل عواملی مانند نظرات والدین، روش های انضباطی و همچنین انتخاب ها و اختیارات خود کودکان شکل می گیرد. کودک از تجارب اولیه خود برای تشخیص درست از غلط بهره می گیرد. در عین حال هنگامی که نیاز به تربیت و پرورش دارند، والدین به طور متعادل نیازهایشان را برآورده می سازند، بدین ترتیب یاد می گیرند در زندگی مقررات را بپذیرند و یاس ها را تحمل کنند. دوست داشتن افراطی و برآوردن نیازها صرف نظر از خواسته ها و نیازهای کودک، او را لوس می کند. این سبب می شود کودکان در اولین مراحل رشد اخلاقی بر اساس فردگرایی خودخواهانه مغرور شوند. این مساله برای کودکان دو ساله خوب است، برای شش ساله ها قابل تحمل و در ۱۲ ساله ها و یا سنین بالاتر مضر است (مختاری پور و سیادت، ۱۳۸۷).

از طرف دیگر، ناتوانی در مهارت های اجتماعی می تواند تقریباً تمام جنبه های زندگی یک دانش آموز را تحت تأثیر قرار دهد، زیرا موجب کاهش حساسیت وی نسبت به مردم و درک ضعیف او از موقعیت های اجتماعی می گردد. اختلال در مهارت های اجتماعی شاید فلج کننده ترین مشکلی باشد که می تواند یک دانش آموز به آن دچار شود. در ادبیات روان شناسی و تعلیم و تربیت، مشکل اجتماعی را به عنوان یک ناتوانی مجزا، اولیه و جدای از مشکلات آموزش مورد توجه قرار می دهند، ولی شکست در یادگیری و عملکرد تحصیلی، خود می تواند موجب بروز مشکلات اجتماعی و عاطفی ثانویه گردد. بطور کلی مشکل اجتماعی در ناکارآمدی تحصیلی می تواند بسیار مؤثر باشد (لرنر^۲، ۲۰۰۷؛ به نقل از شفیع نادری، ۱۳۹۰).

^۱-Matson & Boisjoli

^۲-Lerner

محدودیت زیاد موجب می‌گردد کودک احساس کم‌ارزشی و فقدان خویشتن‌داری کند. بنابراین او فردی بسیار سرکش یا بسیار مطیع، لیکن به شکلی بیمارگونه و ناسالم، خواهد شد. با اندکی تأمل می‌توان دریافت رسیدن به تعادل مشکل است. با برقراری انضباط ما فقط رفتار غلط را تنبیه نمی‌کنیم یا باعث ایجاد محدودیت نمی‌شویم بلکه چگونگی تشخیص درست از غلط را آموزش می‌دهیم. حتی به رغم مقررات و نظام‌های اجتماعی، کودکان در سنین بالاتر می‌توانند تصمیم بگیرند و انتخاب کنند که از قوانین و مقررات جامعه پیروی نمایند یا نه. در نهایت والدین در درک رشد اخلاقی باید این واقعیت را بپذیرند که باید کودکانشان را ارزیابی کنند تا اهداف بهتری را برای رشد فردی آن‌ها برگزینند. به تازگی مؤلفان، اصطلاح تازه‌ای را تحت عنوان هوش اخلاقی سعی دارند در روانشناسی وارد نمایند هوش اخلاقی موضوع تقریباً جدیدی است. همان‌طور که هوش هیجانی و هوش شناختی با یکدیگر فرق دارد، هوش اخلاقی هم یک هوش کاملاً مجزاست. مفهوم اصلی هوش اخلاقی این است که ما بتوانیم درست را از نادرست تشخیص دهیم؛ یعنی اعتقادات محکم اخلاقی داشته باشیم و بر اساس این اعتقادات عمل کنیم (بوربا، ۲۰۰۵).

از سویی دیگر هوش اخلاقی کودک، ظرفیت و توانایی درک مسائل خوب از مسائل بد است. از دیدگاه هوش عملی، این ظرفیت‌ها در یک فرایند آموزشی به ارزش‌ها و اخلاقیات تبدیل می‌شوند (بوربا، ۲۰۰۵). هوش اخلاقی شامل گستره‌ی فراشناختی یا فراعملی است که واکنش شناخت‌ها، نگرش‌ها و فعالیت‌های اخلاقی را فقط در چارچوب سیستم‌های ارزشی فردی امکان‌پذیر می‌سازد. هوش اخلاقی قادر است مسوولیت انتخاب‌ها و فعالیت‌ها را از نظر اخلاقی بر عهده گیرد. محقق‌های هوش اخلاقی را وابسته به هفت ارزش عمده می‌داند: همدلی، وجدان، خودکنترلی، احترام، مهربانی، تحمل و انصاف. سه اصل اول-همدلی، وجدان و خودکنترلی هسته اخلاقی هوش اخلاقی را نشان می‌دهند (جورجیو، ۲۰۰۵؛ به نقل از پورمختار، ۱۳۹۲).

از روش‌های مهم ارتقای عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، کمک به دانش‌آموزان جهت برقراری رابطه سالم و مناسب و سازگار با محیط اجتماعی خود جهت رشد عاطفی، هیجانی، اخلاقی و شکل‌گیری هویت مستقل، است. ارزیابی پیشرفت و عملکرد تحصیلی،

¹-Borba

²-Joorjeuo

به مثابه مفهوم کنترل کیفیت در حوزه تولید و صنعت است. به زبان تولید، این ارزیابی می تواند موجب کارایی و اثربخشی اندوخته ها و مهارت های علمی در افراد متخصص شود که همانا محصول نهایی حوزه تعلیم و تربیت محسوب می شوند و به این ترتیب، بازده کارخانجات تولید علم و فناوری مورد تقویت و بهبود قرار خواهد گرفت (لرنر، ۲۰۰۷؛ به نقل از شفیع نادری، ۱۳۹۰).

بنابراین مجموعه هوش اخلاقی و مهارت های اجتماعی می تواند بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان تاثیر گذار باشد. در جهان کنونی عملکرد تحصیلی از اهمیت ویژه ای برخوردار است، جوامع پیشرفته و در حال پیشرفت تاکید بسیار زیادی بر عملکرد تحصیلی، رقابت و پیروزی دارند، و این تاکید گاه بیش از اهمیتی است که برای همکاری یا رضایت بخشی ارتباطات بین فردی قائل می شوند (بهمنی و همکاران، ۱۳۸۳).

بیان هوش اخلاقی و مهارت های اجتماعی

ما در دنیای پیچیده و دشواری زندگی می کنیم، برای موفقیت و پیشرفت در این دنیا و مقابله مؤثر با بسیاری از مشکلاتی که رودرروی ما قرار می گیرند، مجموعه ویژه از مهارت ها مورد نیاز است. مهارت های اجتماعی می تواند به عنوان مهارت های لازم برای تطبیق با نیازهای اجتماعی و نیز حفظ روابط بین فردی رضایت بخش تعریف شود. از آنجایی که نیازهای اجتماعی متغیرند و وابسته به زمینه اجتماعی خاص خود می باشند، بنابراین ضروری است افراد ساز و کار پاسخ اجتماعی منعطفی در خود ایجاد کنند، تا بتوانند خود را متناسب با نیازهای موقعیتی و وضعیتی تغییر دهند (رشیدزاده و همکاران، ۱۳۹۰).

در سال های اخیر توجه زیادی به مبحث تعامل اجتماعی شده است. چرا که بررسی های متعدد نشان می دهند، کمبود مهارت های اجتماعی:

تأثیر منفی بر کارکرد تحصیلی دانش آموزان دارد.

در روابط بین فردی و حوزه های رفتاری - عاطفی مشکل ایجاد می کند.

مشکلات یادگیری کودک را تشدید می کند، مانع پیشرفت او می شود و سرانجام به

عواقب نامطلوب در دوران تحصیل او می انجامد.

سازگاری دانش آموزان را کاهش می دهد و آن ها را با ناتوانی در تمامی امور مواجه

می سازد.

در دانش‌آموزانی که قادر به انجام خواسته‌های کلاسی نیستند، احساس دردناکی از بی‌کفایتی، اضطراب، کاهش انگیزش و ناسازگاری‌های رفتاری به وجود می‌آورد (سلیمانی، ۱۳۹۰).

یکی از اهداف عالی نظام رسمی آموزش و پرورش کشور، اجتماعی کردن صحیح کودکان و نوجوانان است، زیرا رشد و تحول اجتماعی در سایه اجتماعی شدن، سازگاری و برقراری ارتباط مطلوب با دیگران میسر است. از بین تمامی سازمانهایی که نقش کلیدی در اجتماعی کردن افراد دارند، «مدرسه» اولین جایگاه رسمی تجربه اجتماعی است و در این زمینه نقش تعیین کننده ای دارد. بر این اساس، هر گونه تلاش در خصوص ایجاد و پرورش «مهارت‌های اجتماعی» چه در برنامه رسمی و یا در فعالیتهای فوق برنامه نمی تواند بدون ملاحظه روند رشد دانش آموزان باشد، به ویژه آن که سالهای حساس رشد اجتماعی مقارن با سنین مدرسه، اعم از دوره ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان است. بنابراین مدرسه موظف است فرصتهای مناسب برای «رشد اجتماعی»^۱ و افزایش مهارتهای اجتماعی^۲ دانش آموزان فراهم کند در غیر این صورت، عدم کسب مهارتهای اجتماعی لازم منجر به بروز مشکلات متنوع رفتاری، خواهد شد (کارتلیج و میلپون، ۱۳۷۲).

مهارت اجتماعی، عبارت است از رفتارهای انطباقی فرا گرفته که فرد را قادر می سازد با افراد روابط متقابل داشته باشد، واکنش های مثبت بروز دهد و از رفتارهایی که پیامد منفی دارد اجتناب ورزد (رندی و میشل^۳، ۲۰۰۸؛ به نقل از پورمختار، ۱۳۹۲). یا به عبارت دیگر مهارت های اجتماعی، رفتارهایی هستند که فرد را قادر به تعامل موثر و اجتناب از پاسخ های نامطلوب نموده و بیانگر سلامت رفتاری^۴ و سلامت اجتماعی^۵ افراد هستند. این مهارتها ریشه در بسترهای فرهنگی و اجتماعی داشته و شامل رفتارهایی نظیر پیش قدم شدن در برقراری روابط جدید، تقاضای کمک نمودن و پیشنهاد برای کمک به دیگران است. از مهم ترین اهداف آموزشی دوران کودکی توسعه مهارتهای اجتماعی بوده و میزان برخورداری کودکان و بالغین از این مهارت ها بر سلامت فردی و

¹ Social development

² Social skills

³-Randy & Michelle

⁴ Behavioral Health

⁵ Social Health

اجتماعی و نیز موفقیت تحصیلی آنان اثرگذار است (گرشام^۱ و الیوت^۲، ۱۹۹۰، به نقل از کرامتی ۱۳۸۲)

اخیراً اصطلاح جدیدی با عنوان «هوش اخلاقی»^۳ توسط بوربا^۴ (۲۰۰۵) در روان شناسی وارد شده است. در متون علمی، هوش به عنوان یک مفهوم عمومی جهان شمول که با توانایی ادراکی^۵ ارتباط دارد، تعریف شده است (بهشتی فر و همکاران، ۲۰۱۱). این مفهوم، عموماً به توانایی یادگیری و تفکر مرتبط بوده و غالباً برای توصیف به کارگیری مهارتها و وقایع به کار رفته است (کلارکن^۶، ۲۰۱۲).

افراد از نظر سطح هوش با هم متفاوتند. این تفاوت، ناشی از ترکیب متغیر فطری، وراثت^۷ و ویژگی های اکتسابی آنهاست (رحیمی، ۲۰۱۱). اخلاق نیز به عنوان مجموعه ای از اصول که اغلب به عنوان منشوری برای راهنمایی و هدایت به کار می رود تعریف شده است (آراسته و جاهد، ۱۳۹۰). بنابراین، هوش اخلاقی عبارت است از توانایی ایجاد تمایز بین درست و غلط بر اساس اصول جهان شمول تعریف شده. این نوع هوش، در محیط جهانی مدرن کنونی می تواند به مثابه ی نوعی جهت یابی برای اقدامات عمل نماید. هوش اخلاقی، نه تنها چارچوبی قوی و قابل دفاع برای فعالیت انسان ها فراهم می کند، بلکه کاربردهای فراوانی در دنیای حقیقی دارد. در واقع، این هوش تمام انواع دیگر هوش انسان را در جهت انجام کارهای ارزشمند هدایت می کند (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۱).

بنابراین نقص مهارت اجتماعی مشکلی نسبتاً مقاوم و مرتبط با عملکرد ضعیف تحصیلی است که اغلب منجر به مشکلات سازگاری آتی یا اختلالات روانی^۸ می شود (کول^۹ و داج^{۱۰}، ۱۹۸۳؛ کوئن^{۱۱} و همکاران، ۱۹۷۳؛ پارکر^{۱۲} و آشر^۱، ۱۹۸۷) و باعث می

^۱ Gresham

^۲ Elliot

^۳ Moral Intelligence

^۴ Borba

^۵ Cognitive Ability

^۶ Clarken

^۷ Inheritance

^۸ Psychopathy

^۹ Col

^{۱۰} Dodge

^{۱۱} Cowen

^{۱۲} Parker